

ŽĒLSIRDĪGO MĀSU DARBĪBA KRIEVIJAS SARKANĀ KRUSTA IETVAROS LATVIJAS TERITORIJĀ

Olga Odiņa,
RSU doktorante
Juris Salaks,
Dr. med., profesors

Atslēgas vārdi: Krievijas Sarkanais Krusts, žēlsirdīgās māsas, māsu izglītošana, māsu pienākumi, emeritūras kase

Ideja par Sarkanā Krusta organizācijas nodibināšanu radās Pirmā pasaules kara apstākļos, lai sniegtu palīdzību cietušiem neatkarīgi no karaspēka dislokācijas. Tās realizācijai pievienojās Krievijas impērija, kurā tolaik ietilpa Latvijas teritorija. Krievijas Sarkanā Krusta biedrība tika organizēta, lai sniegtu palīdzību ievainotajiem kara apstākļos un miera laikā. Lai veiktu slimnieku kopšanu, radās nepieciešamība sagatavot ārstu palīgus — žēlsirdīgās māsas. Tāpēc tika nodibinātas Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopienas, kur topošām māsām bija iespēja iegūt žēlsirdīgās māsas profesiju. Žēlsirdīgās māsas, pildot savu misiju slimnieku kopšanā, strādāja žēlsirdības laukā gan miera, gan kara apstākļos. (Amatu un pagodinājumu nosaukumus sniedzam atbilstoši dokumentos formulētajiem.)

Dažādu valstu starptautiskā sadarbība palīdzības sniegšanā slimiem un ievainotiem pirmo reizi realizējās 1862. gadā. Šajā gadā iznāca šveiciešu uzņēmēja un sabiedriskā darbinieka Žana Anrī Dināna (*Jean Henri Dunant*; 1828–1910) grāmata “Atmiņas par Solferino” (*“Un souvenir de Solferino”*). Dināns savu ideju radīja žēlsirdīgās māsas Florences Naitingeilas (*Florence Nightingale*; 1820–1910) darbības dēļ. Viņa kopš 1855. gada sniedza medicīnisku palīdzību slimiem un ievainotiem Krimas kara laikā (1853–1856). Par sieviešu iesaisti palīdzības sniegšanā ievainotiem sāka rūpēties arī izcilais krievu ķirurgs Nikolajs Pirogovs (1810–1881)¹. 1805. gadā Krievijā, Gatčinā pie Sanktpēterburgas, nodibināja Žēlsirdīgo māsu namu, kurā organizēja žēlsirdīgo māsu kopienas².

1864. gadā Ženēvas konvencijai “Par ievainoto un slimo karavīru stāvokļa uzlabošanu” oficiāli pievienojās 16 valstis³. Saskaņā ar Ženēvas konvencijas noteikumiem “Par ievainoto un slimo karavīru stāvokļa uzlabošanu” medicīnisko palīdzību bija jāsniedz neatkarīgi no karaspēka nometnes karojošās puses. Savukārt medicīnas personālam, aprikojumam un medicīnas iestādēm jābūt neaizskaramām⁴. 1867. gadā Ženēvas konvencijai pievienojās arī Krievija, kuras sastāvā tolaik atradās Latvija. Šajā gadā nodibināja Krievijas ievainoto un slimo karavīru gādības biedrību⁵.

Sarkanā Krusta kustības intensitāte lielākoties bija saistīta ar kariem⁶. Pirmo reizi Krievijas biedrības aktivitāte starptautiskā līmenī izpaudās 1870. gadā, kad Krievija sniedza palīdzību ievainotajiem franču–prūšu

karā (1870–1871). It sevišķi aktīva biedrības darbība bija krievu–turku kara gados (1877–1878). Pēc laika Krievijas ievainoto un slimo karavīru gādības biedrība nomainīja savu sākotnējo nosaukumu. Jauno oficiālo nosaukumu “Krievijas Sarkanā Krusta biedrība” tai piešķīra 1879. gadā⁷.

Latvijā tolaik nekaroja. Taču lielāku karu atbalsis Latvijas teritorijā līdz Kurzemes guberņai nonāca krievu–turku kara laikā. Krievijas Sarkanais Krusts savas komitejas izveidoja visās plašās impērijas guberņās. Latvijā komitejas darbojās Vidzemē un Kurzemē, tās atradās Rīgā un Jelgavā. Kurzemes komitejas valdes priekšgalā bija gubernators. Krievu–turku kara laikā valdes priekšsēdētājs bija Aleksandrs Vēbers (1848–1910). Par palīdzības sniegšanu slimiem un ievainotiem karavīriem Krievijas Sarkanā Krusta galvenā valde piešķīra viņam divas Sarkanā Krusta goda balvas. Jelgavas Sarkanā Krusta nodaļas vadību no A.Vēbera 1884. gadā pārņēma ārsts Jēkabs Bullis (1852–1887). Pēc viņa nāves šo Jelgavas organizāciju vadīja Jānis Čakste (1859–1927)⁸. Latgalē Sarkanā Krusta centienus visvairāk atbalstīja Daugavpils Sarkanā Krusta nodaļa⁹. Guberņas Sarkanā Krusta komitejas priekšgalā formāli atradās gubernators, bet komitejas vadībā ietilpa prominentākie sabiedrības pārstāvji — muižnieki, mācītāji, rūpnieki, baņķieri, tirgotāji, arī advokāti, ārsti un skolotāji¹⁰.

Krievijas Sarkanā Krusta biedrība

Krievijas Sarkanā Krusta biedrību Latvijas teritorijā nodibināja 1879. gadā¹¹. Par biedrības priekšsēdētāju ievēlēja baronu Staelu fon Golsteinu (*Стаэль фон Гольстейн*)¹². Krievijas Sarkanā Krusta biedrības mērķis bija sniegt kara administrācijai palīdzību ievainoto un slimo karavīru kopšanā kara laikā, nodrošinot tiem ārstniecisko un cita veida palīdzību. Biedrība savas darbības robežās gādāja nepieciešamo palīdzību visiem ievainotiem un slimiem karavīriem vai konjunktijas armijām, kā arī pretinieka armijas slimajiem

karavīriem. Kara gadījumā starp ārvalstīm Biedrība bija tiesīga sniegt palīdzību arī ārvalstu armijai. Miera laikā Biedrības iestādes nodrošināja palīdzību sakropļotiem kara daļībniekiem, izmantojot šim mērķim ziedotās summas. Rūpējoties par sakropļotajiem karavīriem, Biedrība nodrošināja tos ar pensijām un pabalstiem. Biedrība, izmantojot savāktos līdzekļus, palīdzēja arī nelaimes gadījumos cietušajiem.

1893. gada 18. aprīlī apstiprināja Krievijas Sarkanā Krusta biedrības Statūtus. Tajos noteica biedrības sastāvu un galvenos darbības virzienus. Pamatojoties uz Krievijas Sarkanā Krusta Statūtiem, Biedrības sastāvs veidojās no Biedrības locekļiem (godājamiem, labdarīgiem un faktiskiem) un no sacenšanās (*соревновательные*) locekļiem. Pie godātiem piederēja Imperatora ģimenes locekļi, garīgas un laicīgas personas, kuras veicināja Biedrības attīstīšanas darbības. Pie sacenšanās locekļiem piederēja personas, kas regulāri veica maksājumus Krievijas Sarkanā Krusta Galvenajai valdei (60 rubļus gadā), kā arī maksāja vienai no vietējām biedrības iestādēm 25 rubļus gadā. Šo titulu piešķīra arī tām personām, kuras, neskatoties uz to, ka nemaksāja biedra naudu, tomēr bez atliedzības strādāja kara un miera laikā Sarkanā Krusta biedrības labā.

Krievijas Sarkanā Krusta nodaļās pastāvēja vietējās Valdības un Biedrības komitejas ievainoto un slimo karavīru ziņā un atradās īpašas Labdarības biedrības pakļautībā. Sarkanā Krusta nodaļās bija zīmogs ar vienlīdzīgo krustu zīmējumu un uzrakstu, kur tika uzrādīts nodaļas nosaukums.

Māsu kopienas

Krievijas Sarkanā Krusta Galvenā valde pēc krievu–turku kara, saskaņā ar Biedrības Aizstāves, Valdnieces Ķeizarienes gribu, nolēma nodrošināt kara hospitāļus ar žēlsirdīgām māsām, jo izrādījās, ka Biedrībās bija tikai tik daudz māsu, lai varētu nodrošināt vienīgi galvaspilsētas hospitāļus un dažas guberņas.

Kara Padome saskaņā ar Galveno štābu Sanktpēterburgā 1879. gada 23. janvārī izdeva pavēli nodrošināt 4. un 3. klases hospitāļus ar žēlsirdīgām māsām. Vienai māsai bija jāaprūpē 50 pacienti. Hospitāli jābūt vienai vecākajai māsai, 2. un 1. klases hospitāļos (arī pushospitāļos) bija nolemts palielināt esošo māsu skaitu vēl par vienu māsu katrā hospitālī¹³.

Visas māsas darba vietās bija jāalgo saskaņā ar Kara resora 1873. g. pavēli Nr. 80 "Par štatu māsām". Visās kara ārstniecības iestādēs, kurās strādāja žēlsirdīgās māsas, par katru māsu bija ieviesta iemaksa vietējās Biedrības aizgādībā par ievainotiem un slimiem karavīriem. Trešās un ceturtais klases hospitāļos iemaksa par māsu bija 15 rubļi mēnesī un 25 rubļi par katru vecāko māsu. Visas žēlsirdīgās māsas nepieciešamības gadījumos nodrošināja ar dzīvojamām telpām hospitāļos, kā arī viņām tika izmaksāta iztikas nauda: katrai no māsām piešķīra viena virsnieka (oficiera) algas likmi (saskaņā ar Kara resora 1878. g. pavēli Nr. 112). Slimības gadījumā žēlsirdīgās māsas bija jānodrošina ar ārstēšanu hospitāļos virsnieka līmenī. Visas žēlsirdīgās māsas, kuras nostrādāja kara ārstniecības iestādēs 25 gadus, ievērojot šos noteikumus, saskaņā ar Svētās Impērijas Likuma 5. sējuma 590. un 690. pantu, bija jānodrošina ar gada pensiju no Valsts kases — simt rubļu apmērā. Slimību dēļ māsām izdienas pensijas laiku samazināja par desmit gadiem. Māsām, pildot savus pienākumus hospitāļos un saslimšanas gadījumā zaudējot darba spējas, piešķīra pensiju tajā pašā apmērā 15 gadus ātrāk. Žēlsirdīgajām māsām, kuras dienesta laikā bija ievainotas vai kļuvušas invalīdes, bija tiesības saņemt Krievijas Sarkanā Krusta Komitejas aizsardzību¹⁴.

Lai sagatavotu sieviešu sanitāro personālu medicīniskās palīdzības sniegšanai slimiem un ievainotiem kara laikā un nodrošinātu slimnieku aprūpi hospitāļos, slimnīcās un privātmājās miera laikā, nodibināja

Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopienas¹⁵.

Latvijā pirmās Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopienas izveidoja 1867. gadā Rīgā, vēlāk arī Jelgavā un Daugavpilī. Sarkanā Krusta reprezentēja galvenokārt filantropisku motīvu mudinātas augstākās sabiedrības dāmas — krievu un vācbaltiešu muižnieku kundzes un meitas, pietiekami turīgu aprindu pārstāves. Vienkārša darba cilvēkiem — zemkopjiem, strādniekiem, arī Baltijas pamatiedzīvotājiem — šis cēlais un cildenais darbs tika liegts.¹⁶ 1879. gadā Krievijas Sarkanā Krusta kopienas Galvenā valde izstrādāja nolikumu par Sarkanā Krusta māsu nodaļām, lai radītu tās vietās, kur bija māsu trūkums¹⁷. Rīgas kopienai sākumā piederēja privātā māja (kopienas patversme) Ģertrūdes un Skolas ielas krustojumā. Tā sastāvēja no galvenā korpusa un no mūrēta trīs stāvu flīģeļa¹⁸. Vēlāk, 1896. gadā, atvēra Rīgas kopienas ambulanci¹⁹.

Krievijas Sarkanā Krusta biedrība 1880. gadā organizēja žēlsirdīgo māsu kopienas mītni Rīgā, Ģertrūdes ielā, kura tika pakļauta ķeizarienes majestātes Valdnieces aizbildnībai²⁰.

Kopienas uzturēšanas līdzekļi veidojās no summām, kuras saņēma par māsu darbu, veicot slimnieku kopšanu, arī no ziedojumiem, tāpat no summām, ko savāca ar Rīgas Dāmu komitejas palīdzību un no kopienai piederošā kapitāla procentiem. Labdarības kopiena pārvaldīja vēl dažus kapitālus, kuri bija paredzēti īpašiem mērķiem²¹. 1895. gadā ar Ķeizarienes Marijas atļauju visās Sarkanā Krusta kopienās organizēja naudas vākšanu, lai radītu fondu un nodibinātu patvērumu vecām un slimām žēlsirdīgām māsām Sarkanā Krusta kopienās²².

1909. gadā par Labdarības biedrības padomes komitejas priekšnieci un kopienas aizbildni ievēlēja baronesi Pilaru fon Pilhau (*Пилар фон Пильхау*). Par Kopienas māsu priekšsēdētāju ievēlēja māsu Sofiju Stebuti (*София Стебут*)²³. Kopš 1913. gada

kopienas māsas priekšnieces pienākumus pildīja Jefrosinija Reiharde (*Ефросиния Рейхард*)²⁴.

Kopienas darbībai paplašinoties, 1913. gada 17. februārī Rīgā iesvētīja kopienas jauno ēku un atvēra ķirurģisko slimnīcu. Tā atradās Ērgļu (tagad — J. Asara) un Rēvels (tagad — Tallinas) ielu krustojumā²⁵. Slimnīca ar ambulanci strādāja katru dienu no pulksten 9 līdz 16, izņemot svētdienas. Ārstēja par maksu: ambulatoriem pacientiem bija jāmaksā 30 kapeikas par katru apmeklējumu, par ārstēšanu slimnīcā maksāja 1 rubli dienaktī²⁶.

Labdarības biedrība par naudas izlietošanu regulāri atskaitījās vietējai valdei. Ar vietējās valdes lēmumu katru gadu izveidoja komisiju Labdarības biedrības kases revīzijai²⁷. Bija paredzēts, ka kopienas likvidēšanas gadījumā tai piederošais īpašums un kapitāli pāriet Krievijas Sarkanā Krusta kopienas Galvenās valdes rīcībā²⁸.

Māsas profesijas pilnveidošanā ņēma vērā franču priesteru Paula Vincenta (*Vincents de Pauls*; 1581–1660) žēlsirdīgo māsu apvienības pieredzi, kas veicināja Krievijas Sarkanā Krusta māsu garīgo audzināšanu un attīstību. Paula Vincenta žēlsirdīgās māsas strādāja saskaņā ar Parīzes arhibīskapa 1672. gada 5. augustā pieņemtajiem un apstiprinātajiem noteikumiem (Regulu)²⁹. Regulā bija iekļautas 11 nodaļas, kurās bija aprakstītas māsas uzvedības un darbības noteikumi³⁰. Tādējādi līdz 1875. gada 31. jūnijam izstrādāja (balstoties uz “Sarkanā Krusta māsu noteikumiem”) un saskaņā ar Iekšlietu ministrijas lēmumu izdeva Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu instrukciju. Tajā iekļāva māsām paredzētos kopējos noteikumus par māsu pienākumiem kopienā un sabiedrībā, kā arī vecākās māsas pienākumus³¹.

Kopienas māsas pienākumi

Kopienā pieņēma personas, kuras bija veselas un atbilda noteiktām prasībām. Viņām noteica pārbaudes laiku, līdz ar to viņas dēvē-

ja par pārbaudāmajām. Pārbaudes laiks ilga no viena līdz trijiem gadiem. Tas ietvēra sevī praktiskās un teorētiskās daļas apmācības programmas apgūšanu, kā arī māsas amata morāles un uzvedības normas³². Visas māsas un skolnieces vajadzēja saukt kristītajos vārdos. Gadījumā, ja kopienā pieņēma jaunu māsu ar tādu vārdu, kāds jau bija kādai māsai, tad viņai piešķīra citu vārdu vai māsa pati izvēlējās sev jaunu vārdu.

Katrai kopienai piederīgai māsai obligāti bija jāievēro visi kopienas, Labdarības biedrības priekšsēdētāja un vicepriekšsēdētāja rīkojumi. Visām kopienas māsām bija jāpakļaujas vecākajai māsai, kuru iecēla ar kopienas pavēli. Māsām bija jāpilda visi darbi, kurus noteica vecākā māsa, neatkarīgi no tā, vai māsa veic slimnieku kopšanu vai aizņemta ar rokdarbiem, vai strādā saimniecībā. Gadījumos, ja māsa uzskatīja, ka vecākā māsa viņu apvaino, māsai bija tiesības sūdzēties Labdarības biedrības priekšsēdētājam vai vicepriekšsēdētājam.

Saņemot rīkojumu par komandējumu privātu slimnieku kopšanai, māsām bija jāpakļaujas tam bez iebildumiem, neatkarīgi no vietas, kur jāstrādā — Rīgā, ārpus Rīgas, hospitālī, slimnīcā vai arī pie privātā slimnieka. Nodarbības laikā slimnīcās skolniecēm bija stingri jāizpilda visi ārsta norādījumi un jāievēro visi slimnīcas noteikumi.

Visām kopienas māsām obligāti bija jādzīvo kopienā. Katrai māsai pašai bija jārūpējas par savas istabas un gultas kārtību. Izmantot kopienas apkopējas savām vajadzībām drīkstēja tikai ar vecākās māsas atļauju. Māsām, ja tām netraucēja darbs, bija jāpieņēma jaunu drēbju izgatavošanā, vecu drēbju un veļas labošanā vecākās māsas uzraudzībā. Katru dienu, pēc vecākās māsas norādījuma, vienai, bet pēc vajadzības divām māsām, bija jādežurē mājā (kopienā). Dežūras dienas laikā māsas klāja un kārtoja pusdienu galdu, piepildīja ar degvielu visas lampas, kuras atradās kopienā. Pieņemot kopienai nepiederošas personas, viņas ziņoja par tām

LETONIKAS AVOTI

vecākajai mā sai. Kopienā parasti dežurēja tikai skolnieces, māsas to darīja vienīgi ārkārtējās situācijās un pēc vajadzības. Visām māsām, kuras dzīvoja kopienā, ja tikai tām netraucēja veselība, bija jāievēro dienas kārtība. Piem., no pulksten 9 līdz 13 viņām bija jāpiedalās kopienas darbos, no pusdienām līdz pulksten 17 bija paredzēts brīvais laiks, bet, sākot ar pulksten 17, viņām atkal bija jābūt kopienas telpās un jāstrādā rokdarbi.

Māsas varēja iziet no kopienas mitnes tikai ar vecākās māsas atļauju. Visos gadījumos vienmēr bija jāziņo, uz kuriem māsas plānoja aiziet. Bez vecākās māsas atļaujas māsām bija aizliegts apmeklēt publiskas vietas. Vecākā māsa varēja piešķirt atvaļinājumu, bet ne ilgāk par diennakti. Atļauju par atvaļinājumu uz ilgāku laiku katru reizi vajadzēja saskaņot ar priekšsēdētāju vai vicepriekšsēdētāju.

Māsas, kuras privātās mājās kopa slimos, nedrīkstēja lūgt no slimnieka vai viņa radiem atbrīvošanu no darba bez vecākās māsas atļaujas pat baznīcas apmeklējumam. No slimnieka kopšanas brīvo laiku māsas varēja izmantot atpūtai svaigā gaisā vai kopienas mitnes apmeklējumiem.

Apmeklētājus māsām atļāva pieņemt tikai kopienas speciālā istabā, lai šie apmeklējumi netraucētu viņām pildīt dienesta pienākumus. Vīriešiem atļāva apmeklēt māsas kopienā tikai tajos gadījumos, ja bija tuvā radniecībā ar apmeklējamo. Māsas atļāva apmeklēt tikai līdz pulksten 20. Gadījumos, ja kāda no māsām (līdz trim gadiem, sākot no eksāmena nokārtošanas dienas) gribēja izstāties no kopienas neatkarīgi no iemesla, viņai bija jāatlīdzina nauda kopienai par visiem izdevumiem mācību laikā (līdz simt rubļiem). Ja viņa izstājās no kopienas pēc Labdarības kopienas ieteikumiem, tad šis noteikums zaudēja savu spēku. Gadījumā, ja kāda no skolniecēm gribēja atstāt kopieni līdz mācību beigām, viņai bija nepieciešams iemaksāt kopienai desmit rubļus par katru kopienā pavadīto mēnesi (no maksāšanas atbrīvoja skolnieces pēc attais-

notiem iemesliem). Katrai mā sai, ja viņa kādreiz nolēma aiziet no kopienas, vienmēr bija jāpaziņo tai sava adrese, lai kara gadījumā viņa varētu saņemt ziņu par dienestu Sarkanaajā Krustā.

Visas kopienas māsas un skolnieces nodrošināja ar bezmaksas dzīvošanu, apģērbu un ēšanu. Saslimšanas gadījumā māsām sniedza bezmaksas ārstēšanu. Katru mēnesi māsas saviem izdevumiem saņēma no trim līdz pieciem rubļiem, savukārt skolnieces naudu nesaņēma.

Māsām bija stingri aizliegts ņemt naudu vai dāvanas no slimniekiem vai no slimnieku radiem, izmantojot tās savām vajadzībām. Bija atļauts pieņemt dāvanas kopienas labā. Par to nekavējoties bija jāinformē vecākā māsa.

Māsas pienākumi sabiedrībā

Māsas, kas kopa slimniekus un veica slimnieku aprūpi ārsta prombūtnes laikā, pielīdzināja ārsta palīgiem. Žēlsirdīgām māsām bija pieticīgi jāuzvedas un stingri jāizpilda visi ārsta norādījumi. Viņām bija uzmanīgi jānovēro slimības gaita, lai par to varētu precīzi ziņot ārstam. Slimības komplikāciju gadījumā mā sai bija jā sagatavo slimnieka radnieki un pēc tam jā sūta pēc ārsta. Mā sai bija stingri jāievēro konfidencialitāte par visu dzirdēto un redzēto attiecībā uz pacientu. Kopjot slimmo, galvenais māsas pienākums bija rūpēties par kārtību, tīrību, svaigu gaisu, ventilāciju, ne pārāk spilgtu gaismu, piemērotu gaisa temperatūru un mieru slimnieka istabā. Infekcijas slimības gadījumos viņai vajadzēja rūpēties par dezinfekcijas pasākumiem un slimnieka izolāciju. Mā sai bija jākopj slimnieka istaba, gulta, bija jāiegulda pacients gultā, vajadzēja pārgērbt veļu un mazgāt vannā (sagatavot vannu bija mājas kalpones pienākums). Māsām bija jāseko, lai tiktu izpildīti ārsta norādījumi, lai tiktu veikti pārsiešanas un citi darbi, izņemot pārsiešanas materiāla mazgāšanu (arī tas bija mājas kalpones pienākums). Ar savu uzvedību un ārejo izskatu māsām bija labvēlīgi jāietekmē pacienti.

Žēlsirdīgām māsām bija vienmēr laipni un rūpīgi jāizpilda pacienta vēlmes un jāatturas no liekas runāšanas. Veicot slimnieka kopšanu privātmājā, māsa saņēma no vecākās māsas dokumentu, kur bija uzrādīts komandējuma datums, laiks, slimnieka dzīves vieta un īss apraksts par māsas darbības noteikumiem. Pamatojoties uz šiem noteikumiem, māsām bija jāievēro godīgums, izturība, konfidencialitāte, kārtība un precizitāte. Kopjot slimos privātās mājās, viņām bija aizliegts kontaktēties ar citiem mājas iedzīvotājiem, bija klusu jārunā un jāpārvietojas pacientu istabā. Māsām vienmēr bija jāievēro noteikts atrašanās attālums no slimnieka gultas un bija stingri aizliegts sēdēt uz slimnieka gultas. Māsām bija aizliegts ēst un dzert pacienta istabā un izmantot slimnieka personīgos priekšmetus (piemēram, karotes, glāzes). Māsas, kuras dežurēja pie slimnieka pa nakti, mainījās pēcpusdienā vai bija nodrošinātas ar istabu slimnieka mājās, kur četras vai piecas stundas varēja atpūsties. Vienai māasai bija aizliegts dežurēt vairāk par divām naktīm pēc kārtas. Privātās mājās strādājošas māsas bija tiesīgas saņemt pilnu uzturēšanu. Aprūpējot trūcīgus slimniekus, māsām, pēc iespējas, bija jāpusdieno kopienā. Aprūpējot slimniekus privātmājās, māsām bija jāvalkā noteikts apģērbs. Ja māasai bija nodarīts pāri, viņai bija jāsauglabā miers, bet pēc tam viņa drīkstēja sūdzēties ārstam vai kopienas Labdarības biedrībai.

Krievu Sarkanā Krusta kopienas instrukcija vecākajai mācai

Vecākās māsas galvenais pienākums — pildīt visus Labdarības biedrības norādījumus. Vecākā māsa pakļāvās savai tiešai priekšniecībai — Labdarības priekšsēdētājam un vicepriekšsēdētājam. Viņa atbildēja par kopienas darbības procesu, piedalījās kopienas kases kontrolē. Vecākajai mācai darba laikā bija jāvalkā speciāls tērps, kas paredzēts Sarkanā Krusta māsām. Ārpus darba šādu tērpu valkāt nebija obligāti.

Pirmā pasaules kara gadu medicīnas māsa. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja fondu foto. 4320. Ff.

Vecākā māsa savas tiesības izmantoja līdz tam brīdim, kamēr bija šajā amatā. Vecākās māsas tiesības anulēja, ja viņa pati nevēlējās būt šajā amatā. Slimnieku kopšanai paredzētās summas vecākajai mācai obligāti bija jāfiksē speciālajā grāmatā. Nedēļas beigās ienākušo naudu nodeva kasierim, saņemot par to kvīti. Tāpat vecākā māsa reizi mēnesī saņēma no kasiera noteiktu naudas summu māsu un skolnieču uzturēšanai. Summas lielumu noteica Labdarības biedrība.

Vecākajai mācai bija jāatbild par kopienas skolnieču un māsu ēdināšanu un apģērbu, jātur kārtībā ieraksti par ienākumiem un izdevumiem un nepieciešamības gadījumos jāatskaitās katram Labdarības kopienas

loceklim. Viņai bija jākontrolē citu mūsu morālā audzināšana. Vecākā māsa noteica katrai no māsām, ja tā nebija aizņemta slimnīcā, dienas darbu un sekoja tā precīzai izpildīšanai. Gadījumā, ja viņa nebija apmierināta ar māsas darbu vai saņēma no sabiedrības sūdzību, vecākajai māsai bija jāinformē par to priekšsēdētājs vai vicepriekšsēdētājs.

Māsas komandējums slimo kopšanai uz privātmājām notika ar vecākās māsas ziņu un noteiktā kārtībā. Saņemot lūgumu, vecākā māsa ierakstīja speciālā grāmatā ziņas par slimnieka vārdu un adresi, ārstējošā ārsta vārdu un slimības diagnozi (ja tas bija iespējams). Pēc apstiprinātiem Labdarības kopienas noteikumiem vecākā māsa pieņēma samaksu par slimnieku kopšanu avansā vai samaksu par konkrētiem pakalpojumiem, izdodot par to kvīti. Gadījumos, ja persona lūdza atbrīvot viņu no maksas, vecākā māsa varēja pagarināt apmaksas termiņu laiku līdz divām dienām. Lai atbrīvotu no maksas uz ilgāku laiku, bija nepieciešama priekšsēdētāja vai vicepriekšsēdētāja atļauja. Vecākā māsa norīkoja mūsu, kurai jāveic slimnieka kopšana, dodot viņai dokumentu, kuru bija jāaizpilda noteiktā kārtībā. Nosūtītās māsas vārdu un komandējuma datumu vecākā māsa reģistrēja speciālā grāmatā.

Māsas maiņa, kura veica slimnieku kopšanu privātmājās, atradās vecākās māsas rīcībā, un tikai īpašos gadījumos viņai bija nepieciešama vicepriekšsēdētāja konsultācija³³.

Žēlsirdīgo mūsu sagatavošanas programma

Saskaņā ar Kara Padomes 1879. gada 13. janvāra nolikumu un pamatojoties uz Krievijas Sarkanā Krusta biedrības Statūtiem, lielu uzmanību pievērsa mūsu izglītošanai. Mācības notika kara hospitāļos Rīgā, Daugavpilī. Mūsu sagatavošanai bija izstrādāta apmācības programma.

Teorētisko daļu audzēkņiem lasīja kopienas galvenais ārsts, uzaicināja arī citus

ārstus. Skolniecēm mācīja Dieva likumu. Lekcijās viņām stāstīja par cilvēka organisma funkcijām, mācīja anatomiju (par cilvēka kaulu uzbūvi, par organisma galvenajiem asinsvadiem). Mācību laikā skolniecēm sniedza informāciju par ārstniecisko zāļu nosaukumiem un to veidiem. Tāpat māsām sniedza priekšstatu par ķirurģiju un ķirurģiskiem instrumentiem. Topošām māsām stāstīja par medicīnisko aprīkojumu — termometriem, medicīniskajiem un aptiekas svāriem. Lekcijas laikā pasniedzēji stāstīja par tīru gaisu, ūdeni, par pārtikas produktu kvalitāti un to uzglabāšanu. Atsevišķu lekciju lasīja par Sarkanā Krusta mūsu pienākumiem un tiesībām.

Skolnieces apmācīja ievērot nepieciešamo kārtību, uzraugot apkuri un apgaismojumu, un jo īpaši slimnieku kopšanu palātās. Mācību laikā māsām mācīja slimnieku kopšanu un gultas sagatavošanu.

Praktiskās nodarbības notika kopienai paredzētajās ārstniecības iestādēs pie slimnieka gultas ārsta vadībā, vai aptiekās farmaceita uzraudzībā. Ja kopienai tādu telpu nebija, nodarbības notika ārstniecības iestādēs, kuras sadarbojās ar kopieni.

Praktisko nodarbību laikā skolnieces apmācīja profesionāli tehniskām iemaņām: kā slimnieku kopšanā lietot saites, kompreses, šinas, sinepju plāksterus un citus līdzekļus. Topošās māsas mācījās uzlikt pārsējus, apturēt asiņošanu, mērīt ķermeņa temperatūru. Mācību laikā pievērsa uzmanību ēdiena gatavošanai un diētas veidiem. Nodarbību laikā skolnieces apmeklēja veļas mazgātavu, iepazinās ar veļas pieņemšanas un izdošanas kārtību slimniekiem. Skolnieces strādāja rokdarbus — laboja slimnieku drēbes un veļu (krekļus ar izgrieztām piedurknēm u. c.), gatavoja un laboja pārsienamo materiālu. Topošām māsām mācīja tīrīšanas un mazgāšanas veidus, apģērba un saišu dezinficēšanu. Skolnieces iepazīstināja ar biežāk sastopamām slimībām (piemēram, ar plaušu karsoni, drudzi, lipīgām slimībām), ar

slimnieku kopšanas īpatnībām lipīgo slimību gadījumā. Skolnieces iepazinās ar pārsiešanas paņēmieniem un ar slimnieku pārņemšanu. Studējošie vēroja operācijas. Viņus pieļāda pie pārsiešanas un slimnieku kopšanas pēc operācijām, mācīja sniegt atskaiti ārstiem par pacienta veselības stāvokli. Praktisko nodarbību laikā slimnīcās skolniecēm ļāva dežurēt naktīs. Nodarbību laikā studējošie piedalījās ārstu apgaitās, mācījās mērīt ķermeņa temperatūru, pārbaudīt pacienta pulsu un elpošanas biežumu³⁴. Aprūpējot trūcīgos pacientus, māsām mācību laikā bez maksas bija jānostrādā 86 dienas³⁵.

Topošās māsas studēja arī aptiekās un apguva recepšu lasīšanas un rakstīšanas prasmi, iepazinās ar biežāk receptūrā lietotajiem latīņu terminiem. Studēšanas laikā māsām mācīja, kā pareizi rīkoties saindēšanās gadījumos, ģīboņa un dzīvībai bīstamās situācijās. Saskaņā ar vietējiem hospitāļa vai slimnīcas noteikumiem un pēc mācību daļas vadības uzskatiem bija pieļaujama (gan teorētiskā, gan praktiskā) mācību plāna grozīšana.

Pēc teorētiskās un praktiskās daļas apguves, saskaņā ar Galvenās valdes apstiprināto programmu, notika zināšanu pārbaude. Audzēkņus eksaminēja speciāla komisija, kas sastāvēja no to ārstniecības iestāžu ārstiem, kurās strādāja Kopienas žēlsirdīgās māsas, vecākās māsas, aizgādnieces, padomes locekļi un vietējie vai apgabalu Valdes locekļi.

Pēc mācībām studējošie kārtoja eksāmenu šādos priekšmetos: Dieva likums; cilvēka organisma uzbūve un artērijas; tīrs gaiss, ūdens un pārtikas produktu kvalitāte; sautējošo komprešu, sinepju plāksteru, dēļu likšana, iešļircināšana, sildīto komprešu sagatavošana; pārsēju sagatavošana un uzlikšana; pirmās palīdzības sniegšana; zāļu līdzekļu veidi un to pielietošana; ķirurģiskie instrumenti; higiēnas ievērošanas kārtība palātās, veļas un saimniecības piederumi; termometra pielietošana un vannas sagatavošana; pacienta veselības stāvokļa novērtēšana (ape-

tite, izdalījumi, elpošanas biežums, miegs, pulss, ādas krāsa, brūču dziļšana un izsitumi); ēdiena gatavošana slimajiem; recepšu lasīšana un rakstīšana pēc diktāta; dažu zāļu sagatavošana; asiņošanas apturēšanas paņēmieni; neatliekamās palīdzības sniegšanas kārtība saindēšanās un ģīboņa gadījumos; māsu pienākumi un tiesības.

Tika pārbaudītas māsas, kuras atnāca no citām kopienām. Pārbaudījuma ilgumu noteica vecākā māsa saskaņā ar galveno ārstu un ar aizgādnieci. Pārbaudāmo, kura izturēja eksāmenu un pēc savām morālām īpašībām bija atzīta par cienīgu iegūt Sarkanā Krusta Krievijas Biedrības žēlsirdīgās māsas amatu, apstiprināja Labdarības Kopienas padome. Pārbaudāmai, kura neizturēja eksāmenu, ar aizgādnieces un galvenā ārsta atļauju bija iespēja vēl kādu laiku palikt kopienā.

Sarkanā Krusta biedrības un nodaļas, norīkojot māsas slimnieku kopšanai, ziņoja priekšniecībai par māsas atestāciju. Visām māsām, nonākušām nodaļās un iekārtotām darbā hospitāļos, bija izveidoti dienesta saraksti³⁶.

Katru gadu pieauga žēlsirdīgo māsu skaits, kuras apguva apmācības programmu. Tā, 1883. gadā mācības beidza sešas audzēknes, 1884. gadā — 24 audzēknes. 1909. gada beigās Kopienas sastāvā bija 28 māsas³⁷, 1913. gada beigās Kopienā bija jau 37 žēlsirdīgās māsas³⁸.

Krievijas Sarkanā Krusta Labdarības biedrības Rīgas nodaļa

Viens no Labdarības biedrības galvenajiem uzdevumiem bija labu kopēju (Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu) sagatavošana, lai kara laikā tās nosūtītu Kara Valdības rīcībā, bet miera laikā veiktu slimnieku kopšanu ne tikai hospitāļos, bet arī privāti.

Labdarības biedrības sastāvā bija šādi locekļi: priekšsēdētājs (vienlaicīgi izpildīja arī Dāmu komitejas priekšsēdētāja funkcijas), vicepriekšsēdētājs (tam vienmēr bija jābūt

ārstam), divi biedri (vietējās vadības ievēlēti), divas dāmas (Dāmu komitejas ievēlētas) un divi priesteri (viens pareizticīgo priesteris un otrs — luterāņu mācītājs).

Labdarības biedrības ik gadus sniedza atskaiti par savu darbību Krievijas Sarkanā Krusta vietējām komitejām un Krievijas Sarkanā Krusta Galvenajai valdei, pildīja visus noteikumus saskaņā ar Galvenās valdes rīkojumu. Labdarības biedrība balsojot lēma visus, attiecīgi kopienai vai māsu darbībai svarīgos jautājumus. Tikai pēc Labdarības biedrības atļaujas māsām piešķīra atvaļinājumu uz diviem mēnešiem. Sūdzību gadījumos biedrība bija tiesīga uzlikt māsām sodu. Par sodu uzskatīja mutisku vai arī rakstisku priekšsēdētāja rājienu. Nopietna pārkāpuma gadījumā māsas izslēdza no kopienas, pamatojoties uz Galvenās valdes 1895. gada 12. septembra cirkulāru.

Krievijas Sarkanā Krusta biedrības Rīgas nodaļā pieņēma instrukcijas Labdarības biedrības locekļiem un kopienai, atbilstoši Sarkanā Krusta māsu nolikumam, kuru 1879. gada 19. martā apstiprināja Kopienas Galvenā valde (Galvenās valdes 1879. gada 27. marta cirkulārs Nr. 1306) un kopienas Statūti. Priekšsēdētāja pienākumi bija uzraudzīt kopienas darbību: vadīt savu ambulanci vai slimnīcu, pārzināt kopienas nekustamo īpašumu, visu medicīnisko palīdzību un kontrolēt kopienas kasi. No priekšsēdētāja lēmuma bija atkarīga dažādu jautājumu atrisināšana: vai tā būtu kopienas saimnieciskā daļa vai māsas personīgās lietas. Lai atrisinātu svarīgus jautājumus, priekšsēdētājam vienmēr bija jākonsultējas ar vicepriekšsēdētāju vai ar Labdarības biedrības locekļiem. Tā ar vicepriekšsēdētāja atļauju nodrošināja māsu komandējumus darbam hospitāļos. Savukārt slimnieku kopšanai māsas nosūtīja ar vecākās māsas rīkojumu. Viegla pārkāpuma gadījumā priekšsēdētājs bija tiesīgs izteikt māsai rājienu. Smagāka pārkāpuma gadījumā viņa pienākums bija informēt Labdarības biedrību, kas māsai noteica attiecīgu sodu. Priekšsēdē-

Žēlsirdīgā māsa N. V. Grabarņana. 1854. gads. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja fondu foto. 2046. Ffp.

tājs patstāvīgi varēja piešķirt māsām atvaļinājumu līdz diviem mēnešiem, ja tas nebija saistīts ar slimību (tādā gadījumā tikai ar vicepriekšsēdētāja atļauju). Par diviem mēnešiem ilgāku atvaļinājumu varēja piešķirt tikai ar Labdarības biedrības lēmumu.

Vicepriekšsēdētāju ievēlēja Labdarības biedrība. Vicepriekšsēdētājs aizvietoja priekšsēdētāju (ja kādu apstākļu dēļ viņš nevarēja pildīt savas funkcijas). Vicepriekšsēdētāja uzraudzībā atradās visa kopienas medicīniskā palīdzība, kā arī māsu sagatavošana un darbība slimnieku kopšanā. Viens no vicepriekšsēdētāja pienākumiem bija arī atrisināt visus strīdus, par kuriem to informēja vecākā māsa.

Viņš bija tiesīgs izskatīt visas no sabiedrības saņemtās sūdzības un paziņot par tām Labdarības biedrībai, varēja izteikt māsām rājienu par maznozīmīgiem pārkāpumiem. Vicepriekšsēdētājs ziņoja par māsām, kuras bija teicami nostrādājušas divus trīs gadus un bija pelnījušas valkāt Sarkanā Krusta emblēmu, informēja vecāko māsu par visiem Labdarības kopienas lēmumiem un sekoja to precīzai izpildīšanai. Viņš arī nodrošināja māsas ar medicīnisko palīdzību slimības gadījumos, nosūtīt tās pie ārstiem. Nopietnas slimības gadījumos viņam bija jāparūpējas par māsu ārstēšanu slimnīcā (ar Labdarības biedrības atļauju ārstēt māsu varēja arī cits ārsts).

Māsas atvaļinājumi saslimšanas gadījumā tika atļauti ar vicepriekšsēdētāja lēmumu. Visi māsu komandējumi darbam hospitāļos uz ilgu laiku tika apspriesti ar priekšsēdētāju, vicepriekšsēdētāju un ar katra hospitāļa vadību. Vicepriekšsēdētājs organizēja arī audzēkņu uzņemšanu kopienā un eksamināciju apmācības kursa beigās. Vicepriekšsēdētājs (pēc iespējas arī citu Labdarības biedrības locekļu klātbūtnē) varēja pats eksaminēt kopienas audzēknes vai arī būt klāt tajā gadījumā, kad to darīja cits pasniedzējs.

Kopējie noteikumi Rīgas Sarkanā Krusta kopienas māsām

Noteikumi paredzēja kārtību, kādā veidā māsas tika pieņemtas Rīgas Sarkanā Krusta kopienā. Personai, kura gribēja iestāties kopienā, vajadzēja piederēt kādai kristietības konfesijai, būt ne jaunākai par 20 un ne vecākai par 45 gadiem. Māsas izglītībai bija jābūt ne zemākai par elementārās skolas līmeni. Iesniegumam par uzņemšanu kopienā bija jāpievieno dzimšanas apliecība, policijas vai mācītāja izziņa par uzvedību, apliecība par to, ka nav nekādu šķēršļu no vecāku puses vai no aizbildņiem (personai neesot laulībā), pretendentei esot laulībā, bija nepieciešama vīra rakstiska piekrišana; apliecība par potēšanos pret bakām; apliecība par veselības

stāvokli. Parakstot oficiālo dokumentu, topošā māsa apņēmas ievērot visus kopienas noteikumus.

Par kopienas māsām pieņēma personas pēc iepriekšējās apmācības un pēc noteikta eksāmena nokārtošanas. Par jaunajām kopienas māsām vienmēr paziņoja gan vietējai, gan Galvenajai Sarkanā Krusta pārvaldei³⁹. Rīgas kopienā iestājās arī diakoniju māsas un māsas no citu pilsētu kopienām⁴⁰.

Kopienā vienlaicīgi uzturējās gan skolnieces, gan māsas. Skolnieces studēja teorētisko un praktisko kursu (mācību ilgums turpinājās vienu gadu). Visām māsām (ne tikai darba laikā) obligāti bija jāvalkā speciāls tērps: brūna kleita (ziemas periodā — no vilnas, vasaras laikā — no linaudekla), balts priekšauts (krūšu vietā izšūts Sarkanais Krusts) un balts galvas lakatiņš. Pēc diviem gadiem (pēc eksāmena nokārtošanas) katru no māsām par nevainojamu darbu Labdarības biedrība varēja apbalvot ar Sarkanā Krusta emblēmu, kuru bija pieņemts valkāt uz priekšauta. Darba laikā uz kreisās rokas augstāk par elkoni obligāti bija jāvalkā balts apsējs ar izšūtu Sarkanā Krusta. Skolnieces valkāja to pašu tērpu, tikai bez Sarkanā Krusta zīmes. Virsdrēbes visām māsām bija vienādas: melna galvassega un melns mēteliņš. Savukārt skolnieces valkāja savas personiskās virsdrēbes⁴¹.

Emeritūras kase

1883. gada 20. janvārī Krievijā izdeva nolikumu par Krievijas Sarkanā Krusta biedrības žēlsirdīgo māsu emeritūras kases (*эмеритальская касса*) izveidošanu māsām, kuras strādāja Sarkanā Krusta biedrībā⁴².

Tās izveidoja, lai Sarkanā Krusta biedrības māsas un feldšeres vecuma dienās nodrošinātu ar pastāvīgu pensiju. Pensiju piešķīra, pamatojoties uz izstrādātiem noteikumiem. Balstoties uz tiem, emeritūras kases aprēķini atradās Krievijas Sarkanā Krusta biedrības Galvenās valdes pakļautībā. Kases līdzekļi veidojās no Sarkanā Krusta biedrības ziedojumiem un emeritēto locekļu iemaksām, kas

bija paredzēti pensiju maksājumiem. Krievijas Sarkanā Krusta Galvenā valde katru gadu sniedza emeritūras kasei dalībnieku sarakstu, izslēdza gada laikā izstājušās un ieskaitīja jaunas biedrības māsas no nodaļām un citām iestādēm. Par emeritētiem locekļiem kļuva tikai tās māsas, kuras bija iekļautas sarakstā un par kurām tika veikti atbilstošie maksājumi. Saņemt pensiju no emeritūras kases varēja tās dalībnieces, kuras, aizejot pensijā, bija strādājušas par māsu Sarkanā Krusta biedrībā ne mazāk par 15 gadiem. Emeritētā pensija tika aprēķināta pēc trim kategorijām: par piedalīšanos emeritūrā piecu gadu laikā — 120 rubļi gadā; par piedalīšanos 10 gadu laikā — 150 rubļi un par dalību 15 un vairāk gadu garumā — 200 rubļi gadā. Savlaicīga iemaksa deva tiesības emeritētās pensijas saņemšanai viena mēneša laikā, turklāt kases dalībniiece varēja atstāt ieņemamo amatu, nenostādājot līdz 30 dienām par apmaksāto mēnesi. Pensijas izmaksas no emeritūras kases varēja būt pārtrauktas sakarā ar pensionāres nāvi vai pensionāres visa mantojuma likvidācijas gadījumā. Ģimenes locekļiem pensija netika izmaksāta. Savukārt māsas, stājoties laulībā vai iestājoties mūku dzīvē, nezaudēja savas tiesības pensijas saņemšanai. Pensijas varēja saņemt pasta nodaļās. Pensionāres nāves vai viņas mantojuma likvidācijas gadījumā izsūtītā nauda atgriezās Sarkanā Krusta Galvenajā valdē un tika ieskaitīta emeritūras kasē⁴³.

Katra no māsām, nostrādājot 25 gadus, nesa zīmi par 25 gadu darbu, skaitot no eksāmena nokārtošanas brīža, un bija tiesīga saņemt pensiju noteiktā apmērā, kuru apstiprināja emeritūras kase. Kamēr māsa bija kopienas locekle, ikgadējo apmaksu par viņu noteica emeritūras kasē⁴⁴.

1901. gada 4. jūnijā, pamatojoties uz Valsts Padomes rīkojumu, žēlsirdīgām māsām, kuras bija nostrādājušas ne mazāk par 25 gadiem, kā arī tām māsām, kuras nestrādāja veselības stāvokļa dēļ, piešķīra pensiju no valsts kases⁴⁵.

Žēlsirdīgo māsu aktivitāte

Līdz Pirmajam pasaules karam Sarkanais Krusts Latvijā paveica daudz. 1896. gadā darbību sāka kopienas ambulance Rīgā, sniedzot medicīniskos pakalpojumus pieaugušiem un bērniem namā Skolas un Ģertrūdes ielu krustojumā⁴⁶. Darbībai paplašinoties, 1912. gadā pēc arhitekta Frīdriha Šefela projekta uzcēla un priekšzīmīgi aprīkoja lielisku Sarkanā Krusta slimnīcas ēku Ērgļu (tagad — J. Asara) ielā. Jelgavā darbojās Sarkanā Krusta ambulance, bet īsi pirms Pirmā pasaules kara 1912. gadā tur izveidoja slimnīcu. Liepājas Sarkanā Krusta slimnīcu nodibināja 1897. gadā, darbību tā pārtrauca 1914. gadā. Vēl darbojās 1899. gadā dibinātā Sarkanā Krusta sanatorija Asaros un dažas citas iestādes. Mazākās pilsētās, kur iespējas bija ierobežotas, tika izveidotas vietējās Sarkanā Krusta nodaļas, kas galvenokārt veica līdzekļu vākšanu⁴⁷.

Žēlsirdīgās māsas, pildot savu misiju slimu kopšanā, strādāja žēlsirdības laukā gan miera, gan kara apstākļos. Miera laikā Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgās māsas aprūpēja slimos slimnīcās un privātmājās ne tikai Rīgā, bet arī citviet Vidzemē. Neskatoties uz to, ka Daugavpili no 1874. gada kara hospitāli sāka žēlsirdīgo māsu sagatavošanu, Latgalē bija vērojams māsu trūkums⁴⁸. Tā, izplatoties holēras epidēmijai 1894. gadā, uz Rēzekni, Daugavpili un Krāslavu cīņai ar epidēmiju no Vitebskas komandēja vairākas žēlsirdīgās māsas. Par braucienu uz komandējuma vietu un atpakaļ māsām izdeva aplicību. Slimnieku kopšanai nosūtīja Mariju Tjuninu (*Мария Тюнина*) un Sofiju Kušeļevsku (*София Кушелевская*). Viņas strādāja Rēzeknē no 13. augusta līdz 12. septembrim 1894. gadā, katra par darbu saņēma 30 rubļu atalgojumu. Marija Kovaļevska (*Мария Ковалевская*) strādāja Daugavpili 1894. gadā no 26. septembra līdz 16. novembrim, saņemot 38 rubļu atlīdzību. Žēlsirdīgās māsas Sofiju Kušeļevsku un Ļubovu Lempicku (*Любовь Лемпицкая*) komandēja

uz Krāslavu. Sofija Kušeļevska strādāja tur 1894. gadā no 17. novembra līdz 6. decembrim, Ļubova Lempicka Krāslavā strādāja tajā pašā gadā no 18. novembra līdz 22. decembrim. Par savu darbu māsas saņēma algu — katra pa 38 rubļiem⁴⁹.

Māsu darbu privātmājās izmantoja visi sabiedrības slāņi — gan materiāli nodrošinātie, gan trūcīgie cilvēki. Māsu darbs kļuva populārs iedzīvotāju vidū. Par teicamu darbu kopienā 1909. gada 14. novembrī ar zelta krūšu medaļu uz Annas lentes apbalvota Rīgas kopienas māsa Jekaterina Visocka (*Екатерина Высоцкая*); ar sudraba⁵⁰ Anna Blaubergera (*Анна Блауберг*), Jeļena Nica (*Елена Ниц*) un Līze Kalninga (*Лиза Кальнинг*). Par teicamu darbu 1910. gada 14. novembrī ar zelta krūšu medaļām uz Annas lentes apbalvoja Rīgas kopienas māsas Karolīnu Baļmaku (*Каролина Бальмак*) un Elizabeti Tomercu (*Елисавета Томерц*), bet Karolīnu Kaļu (*Каролина Каль*), Elizabeti Spaļvingu (*Елисавета Спальвингк*), Lizeti Freimani (*Лизетта Фрейман*) un Alisi Kiršteinu (*Алиса Кирштейн*) ar sudraba medaļām⁵¹. Par teicamu darbību 1913. gada 14. novembrī ar zelta medaļām uz Annas lentes apbalvoja Rīgas kopienas žēlsirdīgās māsas Agnesi Kanu (*Агнес Кан*), Alvīni Kolbergu (*Альвина Колберг*), Alisi Kiršteinu, Konstanci Lenu (*Констанция Лэн*), Elizabeti Kalningu (*Елисавета Кальнинг*), Aleksandru Viļbi (*Александра Вильбе*) un Jeļenu Nicu⁵².

Māsas, pateicoties savam cītīgajam darbam, saņēma atbalstu no Rīgas pilsētas vadības. Lai sniegtu palīdzību slimajiem, Rīgas kopienas māsām apmaksāja braucienus visās pilsētas tramvaja līnijās⁵³. Žēlsirdīgās māsas sniedza palīdzību cilvēkiem arī neražas gadījumos. 1912. gada 20. martā uz neražas skartajiem rajoniem Orenburgas guberņās no Rīgas kopienas pēc Krievijas Sarkanā Krusta Galvenās valdes rīkojuma komandēja četras māsas: Mariju Jakusu (*Мария Якусь*), Almu Jozusu (*Алма Јозусь*), Aneti Kukki (*Анета Кукке*) un Emiliju Ceplīti (*Эмилия Цеплит*).

Par savu darbu viņas saņēma pateicību no Imperatores Valdnieces Marijas⁵⁴.

Māsas darbs spilgti redzams arī kara apstākļos. Žēlsirdīgās māsas aktīvi strādāja sanitārās nodaļās karā ar Japānu (1904–1905), saņemot par savu varonīgo darbu apbalvojumu medaļu “Par cītību” uz Annas lentes. Ar zelta medaļu apbalvoja māsu Annu Reihmanbergu (*Анна Рейхманберг*), Magdu Tāli (*Магда Таль*), Alvīni Kolbergu, Jūliju Kažoku (*Юлия Кажок*), Konstanci Lenu, Veru Murhgrāfu (*Вера Мурхграф*). Ar sudraba medaļām apbalvoja māsas Golšteinu (*Голштейн*), Sprinci (*Спринце*), Jākobsoni (*Якобсон*), Gelsoni (*Гелсон*) un Brejieri (*Брейер*)⁵⁵. Pirms Pirmā pasaules kara tagadējā Latvijas teritorijā par žēlsirdīgām māsām sabiedrībā bija izveidojies noteikts viedoklis. Māsu uzskatīja par slimo kvalificētāko kopēju un ārstu galveno palīgu. Pateicoties atbildībai un stingrai iekšējai disciplīnai, šīs profesijas pārstāves baudīja sabiedrības vispārēju cieņu un ievēribu⁵⁶.

Vēl plašāk Sarkanā Krusta darbība izvērsās Pirmā pasaules kara (1914–1918) un tam sekojošo nelaimju un posta laikā, kad izveidojās daudzas latviešu organizācijas gan ievainoto un saslimušo karavīru, gan arī kara bēgļu aprūpei. Krievijas armijai atkāpjoties, latviešu izveidotās Sarkanā Krusta iestādes un palīdzības organizācijas no Kurzemes un Vidzemes atvirzījās uz Tērbatu (Tartu), Petrogradu (Sanktpēterburga) un citām impērijas pilsētām, gādājot gan par ievainotiem kareivjiem, gan kara bēgļiem. Kopā ar latviešu strēlniekiem, kuru vienību medicīnisko dienestu izveidoja pieredzējušais ķirurgs Jānis Jankovskis (1876–1925), gāja arī varonīgās Sarkanā Krusta latviešu žēlsirdīgās māsas⁵⁷.

Medicīnas iestādes Latvijas teritorijā pielāgoja kara vajadzībām, pārveidojot par kara hospitāļiem un lazaretēm⁵⁸. Kamēr vēl nebija nodibināti latviešu strēlnieku pulki, latviešu karavīri dienēja krievu pulkos un divīzijās⁵⁹.

Darbs hospitāļos un lazaretēs parādīja, ka žēlsirdība māsām bija ne tikai pienākums, bet arī iekšējā nepieciešamība kalpot tuvākajiem. Daudz atzinīgu vārdu žēlsirdīgās māsas ir dzirdējušas strēlnieku kara lazaretēs. Ja arī miera laikos no žēlsirdīgām māsām prasa pilnīgu nodošanos savam uzdevumam, tad kara apstākļos nav mēra viņu uzpūrešanās darbam. Piefrontē tas maz atšķiras no karavīra gaitām⁶⁰.

Vispārēja patriotisma uzplūdā armijā centās stāties arī latvietes. Daudzas no kaujas darbībā tieši iesaistītajām latviešu žēlsirdīgajām māsām saņēma apbalvojumus, daudzas tika ievainotas un krita. 1915. gada septembrī Krievijas Sarkanā Krusta virsvalde paziņoja 46 žēlsirdīgo māsu vārdus, kuras krita kaujās. Starp viņām bija arī latvietes Anna Bauma un Karlīne Grindule. 1916. gada 16. jūlijā, pienākumu pildot, varoņa nāvē krita kurzemiece, ar Svētā Jura medaļām apbalvotā Amālija Baumane. Kara sākumā viņa brīvprātīgi iestājās Sarkanā Krusta Jelgavas latviešu lazaretē, bet jau pēc dažiem mēnešiem devās uz fronti ar devīzi: "Palīdzību sniegt tur, kur tā visvairāk vajadzīga."⁶¹ Pirmā pasaules kara laikā radās jau pirmās pastāvīgās latviešu žēlsirdīgo māsu vienības. Viņas gāja kopā ar latviešu strēlniekiem. Žēlsirdīgo māsu augstākais starptautiskais apbalvojums kopš 1912. gada bija māsas Florences Naitingeilas ordenis. Par varonību Pirmā pasaules kara laikā šo atzinības zīmi saņēma četras latviešu māsas: Marta Celmiņa (1880–1937), Elza Grivāne (1892–1935), Elza Nulle-Siecniece (1895–1977) un Justīne Kuške (1892–1977).⁶²

Kara laikā Sarkanā Krusta biedrība organizēja sarkano māsu nodaļas un sanitāru kursus, kas ieguva plašu popularitāti strādnieču un zemnieču aprindās. Sanitāro māsu kadri pēc savas izcelšanās un uzskatiem stāvēja tuvu vēlākās sarkanarmijas māsām. Ja arī sanitārās māsas ne katru reizi pēc savas medicīniskās gatavības bija vērtējamās augstāk par māsām, tomēr viņas izcēlās ar

savu apzinīgumu slimo un ievainoto kopšanā. Krievijas Pilsoņu kara laikā sanitārās māsas zem ienaidnieka uguns vīrišķīgi strādāja visu frontu pirmajās pozīcijās. Baltā armija saprata sarkano māsu un sanitāru lomu un nozīmi. Tāpēc izrēķinājās ar viņām tikpat zvēriski, kā ar gūstā kritušiem sarkanarmiešiem.⁶³

Pirmā pasaules kara laikā visās zemēs, arī Latvijā, žēlsirdīgo māsu sastāvs bija raibs. Bija māsas — istas varones, kas ugunsliņijās un pārpildītos hospitāļos nepārtrauktā dienakts darbā cieta līdzli slimiem un ievainotiem, pārdzīvojot par viņu dzīvību. Tomēr nevar noliegt, ka bija arī māsas vai māsas vārda nesējas, kas dzīvoja nevis savu kopjamo, bet sevī labā un kurām nebija ne māsas izglītības, ne pienākuma apziņas.

Secinājumi

Pirms Pirmā pasaules kara tagadējā Latvijas teritorijā par žēlsirdīgo māsu, viņas izglītību, darbu un stāvokli jau bija izveidojies noteikts viedoklis: viņas uzskatīja par kvalificētāko slimnieku kopēju un ārstu galveno palīgu. Lielu uzmanību pievērsa žēlsirdīgo māsu sagatavošanai. Tāda nepieciešamība radās tāpēc, ka Latvijas teritorijā bija māsu trūkums, lai nodrošinātu medicīnisko palīdzību slimiem un ievainotiem. Tika nodibinātas Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopienas, kur žēlsirdīgās māsas apmācīja pēc speciālas sagatavošanas programmas. Māsas mācīja un audzināja militārā bezierunu paklausībā augstāk stāvošai priekšniecībai. Māsu darbs spilgti izpaudās arī kara apstākļos. Pirmā pasaules kara laikā radās jau pirmās pastāvīgās latviešu žēlsirdīgo māsu vienības. Darbs hospitāļos un lazaretēs parādīja, ka žēlsirdība viņām bija ne tikai pienākums, bet arī iekšējā nepieciešamība. Kara apstākļos tās māsas, kuras atbalstīja sarkanarmiešus, sauca arī par sarkanām māsām. Sievietes, kuras kara laikā apguva māsas specialitāti, sauca par sanitārām māsām. Pirmais pasaules karš parādīja, ka tomēr ne katra sieviete var būt par žēlsirdīgo māsu, jo

kara apstākļos bija arī gadījumi, kad dzīvoja savā labā bez pienākuma apziņas. Krievijas Sarkanā Krusta biedrība turpināja savu darbību arī pēc Latvijas neatkarības iegūšanas, līdz 1940. gadam, apvienojot savās rindās tās žēlsirdīgās māsas, kuras agrāk piederēja pie dažādām bijušā Krievijas Sarkanā Krusta kopienām, nodrošinot viņas ar darbu un rīkojot latviešu valodas kursus.

Avoti un piezīmes

- ¹ Сорокина Т. *История медицины*. Москва, 2-е издание, переработанное и дополненное. Издательство “Панмс”, 1994. С. 346.
- ² Rosiak S. *Prowincja Litewska siostr miłosierdzia*. Wilno, 1933. С. 13.
- ³ Грибанов Е. *Медицина в символах и эмблемах*. Москва, Медицина, 1990. С. 174.
- ⁴ Сорокина Т. *История медицины*. Москва, 1994. С. 347.
- ⁵ Грибанов Е. *Медицина в символах и эмблемах*. Москва: Медицина, 1990. С. 175.
- ⁶ Nagobads V., Viksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga, 2003. 7. lpp.
- ⁷ Грибанов Е. *Медицина в символах и эмблемах*. Москва: Медицина, 1990. С. 176.
- ⁸ Nagobads V., Viksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga, 2003. 7.–8. lpp.
- ⁹ LVA, 2176. f., 1-v apr., 32. l., 6. lp.
- ¹⁰ Nagobads V., Viksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga, 2003. 7.–8. lpp.
- ¹¹ LVVA, 102. f., 1. apr., 37. l., 2. lp.
- ¹² *Российское общество Красного Креста*. Краткий очерк. Рига, 1915. С. 1.
- ¹³ LVVA, 102. f., 1. apr., 111. l., 2., 4., 5. lp.
- ¹⁴ Turpat. 16. l., 2., 4, 7., 38. lp.
- ¹⁵ Нацыянальны гістарычны архіу Беларусі. 2529 ф., 1 оп., 65 д., 58-ж. л.
- ¹⁶ Nagobads V., Viksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga, 2003. 7. lpp
- ¹⁷ LVVA, 102. f., 1. apr., 16. l., 1. lp.
- ¹⁸ Turpat. 99. l., 11. lp.
- ¹⁹ Turpat. 104. lieta, 6. lp.
- ²⁰ Turpat. 16. l., 316. lp.
- ²¹ Turpat. 37. l., 3. lp.
- ²² Нацыянальны гістарычны архіу Беларусі. 2529 ф., 1 оп., 65 д., 263 л.
- ²³ LVVA, 102. f., 1. apr., 99., 1. lp.
- ²⁴ Turpat. 104. l., 1. lp.
- ²⁵ Turpat. 104. l., 4. lp.
- ²⁶ Turpat. 103. l., 5. lp.
- ²⁷ Turpat. 37. l., 3. lp.
- ²⁸ Turpat. 16. l., 321. lp.
- ²⁹ Sienczak B. *Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia sw. Wincentego a Paulo w Polsce (1652–2002)*. Kraków, 2002. С. 14.–15.
- ³⁰ Lietuvos Valstybes istorijos archyvas, 604. f., 1. apr., 11720. B., Nr. 147.
- ³¹ LVVA, 102. f., 1. apr., 37. l., 9. lp.
- ³² Turpat. 16. l., 319. lp.
- ³³ Turpat. 37. l., 2., 10.–13. lp.
- ³⁴ Turpat. 16. l., 1., 8., 319. lp.
- ³⁵ Turpat. 99. l., 5. lp.
- ³⁶ Turpat. 16. l., 8., 9., 49., 319. lp.
- ³⁷ Turpat. 99. l., 4. lp.
- ³⁸ Turpat. 104. l., 14. lp.
- ³⁹ Turpat. 37. l., 1.–4., 6., 7., 10. lp.
- ⁴⁰ Turpat. 99. l., 5. lp.
- ⁴¹ Turpat. 37. l., 10. lp.
- ⁴² Нацыянальны гістарычны архіу Беларусі. 2539 ф., 1 оп., 33 д., 7 л.
- ⁴³ LVVA, 102. f., 1. apr., 112. l., 1–2. lp.
- ⁴⁴ Turpat. 37. l., 10. lp.
- ⁴⁵ Turpat. 16. l., 320. lp.
- ⁴⁶ Turpat. 102. l., 4. lp.
- ⁴⁷ Nagobads V., Viksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga, 2003. 8. lpp.
- ⁴⁸ Смертьева В. *О госпитале в крепости*. Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzejs, 1990. 1555. l., 1. lp.
- ⁴⁹ Нацыянальны гістарычны архіу Беларусі. 2529 ф., 1 оп., 65 д., 239–240 л.
- ⁵⁰ LVVA. 102. f., 1. apr., 99. l., 5. lp.
- ⁵¹ Turpat. 101. l., 5. lp.
- ⁵² Turpat. 104. l., 7. lp.
- ⁵³ Turpat. 101. l., 13. lp.
- ⁵⁴ Turpat. 103. l., 4. lp.
- ⁵⁵ Turpat. 99. l., 5. lp.

⁵⁶ Turpat. 1262. l., 55. lp.

⁵⁷ Nagobads V., Viksna A. *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga, 2003. 9. lpp.

⁵⁸ Krīgere I. Hipokrāta zvērestam uzticīgi: medicīniskais dienests latviešu strēlnieku bataljonos (pulkos) 1915.–1918. gadā. *Latvijas kara muzeja VI gadagrāmata*. Rīga, 2005. 98. lp.

⁵⁹ LVA, 2176. f., 1-v apr., 32. l., 4. lp.

⁶⁰ Turpat. 28. lp.

⁶¹ Jēkabsons Ē. Sievietes armijā Pirmajā pasaules karā. Latviešu žēlsirdīgās māsas. *Tēvijas Sargs*. 2007. Nr. 4. 29. lp.

⁶² Viksna A. *Slimnīcas, ārstniecības iestādes*. Rīga. 1983. 47.–48. lp.

⁶³ LVVA, 4712. f., 1. apr., 7. l., 84. lp.

ACTIVITIES OF NURSES WITHIN THE SCOPE OF THE RUSSIAN RED CROSS IN THE TERRITORY OF LATVIA

Olga Odiņa, Juris Salaks

Summary

Key words: *Russian Red Cross, sisters of mercy, nurses' responsibilities*

The idea to establish the Red Cross organisation appeared during the war time in order to provide help to the wounded people despite the troop disposition. International cooperation of different countries in helping the sick and wounded people was first realised in 1862.

The Russian Red Cross Society was founded to provide help to people wounded during the war time or peacetime. The Russian Empire decided to organise the Russian Red Cross activities on the Latvian territory, which at that time belonged to the Russian Empire, which was realised in 1879. To perform nursing care, there was a necessity to prepare nurse assistants – sisters of mercy. Further, Russian Red Cross Sisters of Mercy communities were established where nurses could obtain the sisters of mercy profession.

The Russian Red Cross also took care of nurses' material welfare, making up regulations to establish the emeritus funds for sisters of mercy, who worked for the Red Cross Society, to provide them with a fixed pension. The pension depended on the period of time nurses worked for the Red Cross organisation.

Nurses' range of responsibilities was very broad: they worked not only in hospitals, private homes, but also on the battlefields. During peacetime, the Russian Red Cross Sisters of Mercy took care of the sick people in hospitals and private homes not only in Riga, but also in provinces. Nurses had to follow certain rules such as confidentiality, respect of one's personal space, peace-keeping in undesirable situations and thorough instruction observance.

Before the First World War, the definitive view on the sisters' of charity education and work had been formed on the present territory of Latvia: they were considered to be highly qualified in taking care of sick people and in assisting doctors. Much attention was paid to training of the sisters of mercy using specialised training programmes. Sisters were taught and educated to fully obey the superior authorities. Nurses' work was very topical during the war time. During the First World War, the first sisters of mercy permanent units were formed. Work in hospitals and infirmaries showed that mercy was not only nurses' obligation, but also their inner necessity to help suffering people with love and compassion. Nurses who supported the Red Army

during the war time were also known as “the red sisters”. Women who during the war acquired the nursing specialty were called sanitary sisters. The First World War showed, however, that not each woman could be a sister of charity, since there were also persons who lived merely for their own good lacking the sense of duty.

After the restoration of Latvia’s independence, the Russian Red Cross Society united the Russian Sisters of Mercy and continued to take care of those who formerly belonged to the various former Russian Red Cross communities offering job and organising Latvian language courses.